

Александар СИМОНОВСКИ

ЈНУ Институт за национална историја – Скопје

ПРОГЛАС НА НАЦИОНАЛНИОТ КОМИТЕТ НА ЈУЖНА СРБИЈА ВО 1944 ГОДИНА

По Априлската војна (1941) и извршената окупација, бугарските и италијанските власти ја воспоставиле својата воено-полициска и административна управа. Единствената организирана морална и материјална сила која застанала да се бори против наци-фашизмот и окупацијата на Југославија била Комунистичката партија на Југославија (КПЈ). Кон ова се приклучиле и македонските комунисти, патриоти и антифашисти, пред сè, поради нивната недвосмислена и јасната национална стратегија. И покрај бројните тешкотии, во недостиг на други организирани сили во секој поглед, Покраинскиот комитет на Комунистичката партија за Македонија и Покраинскиот воен штаб, кој израснал во Главен штаб на Народноослободителната војска и Партизанските одреди на Македонија, како македонско национално раководство, врз себе ја презеле улогата и одговорноста да го организираат македонскиот народ на оружен отпор.¹

За време на Народноослободителната борба (НОБ) на Македонија е водена борба против делот на Равногорското движење во вардарскиот дел на Македонија. Тоа значело борба за да не се обнови поредокот во кој Македонците не би биле национално признаени.

Концептот на Равногорското движење за обнова на Југославија предвидува да се извршат промени во структурата на државата. Југос-

¹ Тодор Чепреганов, Ѓорѓи Чакарјаневски, „Прва македонско-косовска ударна бригада: бригада на братството и единството (ретроспектива)“, во зборникот *Афирмација, продлабочување и проширување на вековните културни врски меѓу Р. Македонија и Р. Србија, Зборник на трудови од Меѓународниот научен собир, одржан на 30-ти и 31-ви октомври 2015 година во Битола* (Битола: Конзулат на Република Србија во Република Македонија – Битола, 2016), 401.

лавија би ја задржала кралската форма на уредување, меѓутоа на нови федералистички основи. Земјата би била поделена на три федерални единици: српска, хрватска и словенечка.² Бранејќи ги старите позиции, ова Движење дошло во судир со КПЈ. За разлика од Равногорското движење, чија цел била да се сочува монархијата, КПЈ сакала рушење на монархијата и промена на власта и на политичкиот систем во земјата.³

На Второто заседание на Антифашистичкото собрание (веќе) на народното ослободување на Југославија – АВНОЈ (Јајце, 29 – 30 ноември 1943 година) било донесено решение дека Југославија ќе се изгради на федеративен принцип кој ќе им осигура полна рамноправност на Србите, Хрватите, Словенците, Македонците и на Црногорците, односно на народите на Србија, Хрватска, Словенија, Македонија, Црна Гора и на Босна и Херцеговина. Била донесена одлука на Југословенската кралска влада да ѝ се одземат правата на законска влада на Југославија, а особено правото пред странските држави да ги застапува народите на Југославија. На кралот Петар II Караѓорѓевиќ⁴ му било забрането да се врати во Југославија. Прашањето за кралот и за монархијата требало да се реши по ослободувањето на целата земја. АВНОЈ било прогласено за врховно законодавно и извршно претставничко тело на народите на Југославија и за врховен претставник на суверенитетот на народите и на државата Југославија како целина.⁵

На Светосавски конгрес во с. Ба (близу Равна Гора во Западна Србија), од 25 до 28 јануари 1944 година, е усвоена програма на Равногорското движење за внатрешното уредување на нова Југославија. Одлучено е југословенската држава да се обнови како тријалистичка федерација на Србите, Хрватите и на Словенците и да се уреди „во облик

² Драгољуб М. Михаиловиќ, *Рат и мир ђенерала, Избрани ратни списи*, Прва књига, Приредили: Милан Весовиќ, Коста Николиќ, Бојан Б. Димитријевиќ (Београд: Српска реч, 1998), 64.

³ Милан Лазиќ, *Равногорски покрет 1941-1945* (Београд: ИНИС, 1997), 268-269.

⁴ Петар II Караѓорѓевиќ (1923 – 1970), крал на Југославија. Бил доведен на престол со државниот удар од 27 март 1941 година. Во Априлската војна, со Владата побегнал во странство. Го прифатил Равногорското движење како потпора за враќање во земјата и за воспоставување на монархијата. *Документа са суђења Равногорском покрету 10. јуни – 15. јули 1946. године*, Друга књига, Проф. др Миодраг Зечевиќ (Београд: СУБНОР Југославије, 2001), 1893; *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, Том XIV, Књига 1, *Dokumenti četničkog pokreta Draže Mihailovića 1941 – 1942*. (Београд: Vojnoistorijski institut, 1981.), 10.

⁵ *Jugoslavija 1918-1984, Zbirka dokumenata*, Branko Petranović, Momčilo Zečević (Београд: Rad, 1985), 544-546.

на уставна и парламентарна наследна монархија, со народната династија Караѓорѓевиќ и со кралот Петар II на чело“.⁶ Било констатирано дека никој нема право да го разреши кралот Петар II, сè дотогаш додека слободно избрано народно претставништво по легален пат не го изврши тоа.⁷ Равногорското движење првпат отворено го усвоило начелото на федерализам како основа за идното уредување на југословенската држава.⁸ Конгресот ги отфрлил одлуките од Второто заседание на АВНОЈ кои предвидувале федерација од шест федерални единици во која Црногорците и Македонците би биле признаени како посебни нации.⁹

На Конгресот преовладало мислењето дека идната Југославија мора да биде уредена на федеративна основа. На тоа, секако, влијаел и ставот на Југословенската кралска влада. Слободан Јовановиќ (1869 – 1958), претседател на владата, во декември 1942 година го известил Дража Михаиловиќ¹⁰ дека идното внатрешно уредување на Југославија мора да биде на федеративен принцип. Во пролетта 1943 година Југословенската кралска влада под притисокот на Британците и поради потребата за создавање на единство во владата, изјавила дека Југославија ќе биде обновена, дека ќе се извршат темелни внатрешни реформи на демократски основи и дека идното уредување ќе биде федеративно, со три федерални единици (Србија, Хрватска и Словенија), со единствена централна влада и со династијата Караѓорѓевиќ. Михаиловиќ како член на таа влада морал да се придржува до југословенската програма, но прашање е колку искрено тој ја прифатил.¹¹

⁶ Милан Весовиќ, Коста Николиќ, *Уједињене српске земље: равногорски национални програм* (Београд: Време књиге, 1996.), 225.

⁷ Весовиќ, Николиќ, *Уједињене српске*, 56-71, 223-227; Branko Petranović, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945* (Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1992), 544-545.

⁸ Jozo Tomasevich, *Četnici u Drugom svjetskom ratu 1941 – 1945*, Preveo Nikica Petrak (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber – Zagreb, 1979.), 355-358.

⁹ Драгољуб М. Михаиловиќ, *Рат и мир ђенерала*, 65.

¹⁰ Драгољуб М. Михаиловиќ (1893 – 1946), армиски генерал, командант на Југословенската војска во татковината, началник на штабот на Врховната команда и воен министер во југословенските кралски влади (1942 – 1944). Уапсен е на 13 март 1946 година. Бил осуден на смрт и е стрелан на сè уште непозната локација во ноќта помеѓу 16 и 17 јули 1946 година. Коста Николиќ, *Историја Равногорског покрета 1941 – 1945.*, Књ. 1-2 (Београд: Завод за уџбенике, 2014); Kosta Nikolić, Bojan B. Dimitrijević, „Zarobljavanje i streljanje generala Dragoljuba Mihailovića 1946. godine – nova saznanja o arhivskoj građi“, *Istorija 20. veka, god. XXVII, br. 2*, Beograd (2009), 9.

¹¹ Весовиќ, Николиќ, *Уједињене српске*, 68-69.

Равногорското движење не ги признавало Македонците за посебен народ и тие биле сметани за Срби. Вардарскиот дел на Македонија бил сметан за српска земја (Јужна Србија), т.е. за составен дел на Србија. Сообразно со таквата политика во Упатствата бр. 1 и 2 од 5 февруари 1944 година, упатени од Михаиловиќ до Југословенската организација на равногорките се споменува Јужна Србија. Во тој поглед во Упатството бр. 2 е уочлива негативната критика што била упатена до КПЈ за признавањето на постоењето на македонскиот идентитет: „Косово и Јужна Србија, колекции на српството, за кои толку жртви се поднесени и по Куманово и по Брегалница, комунистите на чело со Тито (Јосип Броз-Тито, б.н.) сега му го продаваат Косово на Арнаутите, а Јужна Србија на 'Македонците'.“¹²

Во печатот на Равногорското движење, кога се пишувало за македонски народ, тоа било во правец на неговото непризнавање и осудување на тврдењето на КПЈ дека постои македонски народ. Во весникот *Све за српство*¹³ бр. 4 од 15 февруари 1944 година е забележано: „Комунистите добро знаеја дека националното единство на српскиот народ е неговата главна сила, така што со сите сили тежнееја да го расцепкаат, да создадат што повеќе спротивности меѓу српските покраини, па ду-

¹² Драгољуб М. Михаиловиќ, *Рат и мир ѓенерала*, 166-170.

¹³ Пропагандниот отсек на Посавско-колубарската група на корпуси, односно Одделението за пропаганда на Командата на ваљевскиот округ, го издавало весникот *Све за српство*. Првиот број излегол на 25 декември 1943 година. Весникот излегувал петнаесетдневно, а во извесни интервали и месечно. Умножуван е на гештетер на 6 до 10 страници, во помал формат (30x20). Во технички поглед спаѓал меѓу послабите изданија на равногорскиот печат. Уредници биле Момчило Вељковиќ и Пантелија Јововиќ. Тие не се потпишувале на весникот, освен што тоа еднаш го направил Јововиќ, потпишувајќи се како уредник на 10-иот број. Покрај неговото име се потпишал и командантот на ваљевскиот округ, како контролен орган на весникот. Објавени се 11 броеви (и еден вонреден број). Последниот, 11-иот број, излегол во август 1944 година.

Прилозите, главно, биле подредени на грижата за одбраната и за опстанокот на српството, за зачувувањето на националното единство и за создавањето на нова држава и на општество инспирирано од равногорската идеологија. Тоа се изразуvalo и во насловите на некои прилози, како што се: „Дража и српскиот народ“, „Српски народ“ (бр. 1); „Веруваме во историската мисија на српскиот народ“ (бр. 3); „Комунистички тези за српскиот народ“ (бр. 4); „Говори непокорената Србија...“, „Српска стварност“ (бр. 5); „Вечни завери против српството“, „Српска национална демократска револуција“ (бр. 10); „Српски животен простор“ (бр. 11) и др. Милан Б. Матић, *Равногорска идеја у штампи и пропаганди четничког покрета у Србији 1941-1944.*, Приредили Др Милан Весовић, Мр Коста Николић (Београд: ИСИ, 1995), 110-112.

ри и градови. Така дојде до тоа комунистите да тврдат дека постои... 'македонски' народ...".¹⁴

Македонскиот народ својата национална афирмација ја стекнал преку концептот на КПЈ. Наспроти програмската поставеност на Равногорското движење, КПЈ признала дека Македонците се посебен народ со право на држава во југословенската федерација. Решенијата на Второто заседание на АВНОЈ биле прифатени во текот на НОБ на Македонија. Одлуките на АВНОЈ послужиле како основа за одржување на Првото заседание на Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија – АСНОМ (2 август 1944 година).¹⁵ На Првото заседание на АСНОМ Македонија се конституира и се прогласува за држава во авнојската југословенска федерација.

Во оваа пригода објавуваме еден документ на Националниот комитет на Јужна Србија. Врз основа на изворите и на литературата со кои што засега располагаме, укажуваме дека не сме во можност да одговориме на прашањата кога и каде бил формиран овој Комитет, кои лица го сочинувале и каква функција имал. Од друга страна, барем содржината на документот ни е (некаков) показател дека Националниот комитет на Јужна Србија делувал во рамките на Равногорското движење.

Документот не е датиран. Ние го датираме во 1944 година од причина што во него постои формулација која е слична на еден дел од Резолуцијата на Светосавскиот конгрес. Имено, во документот се вели: „Во идната нова Југославија на народот има да му се даде можност за задоволување на сите посебни покраински интереси: културни, економски, социјални, политички и други, и тоа низ широка и низ самостојна народна самоуправа“. Во Резолуцијата се наведува: „Во сите федеративни единици на заедничката држава¹⁶ на народот има да му се даде можност за задоволување на посебните покраински економски, културни, социјални и други интереси и потреби низ широка народна самоуправа“.¹⁷

¹⁴ Весовић, Николић, *Уједињене српске*, 218-220.

¹⁵ Новица Велјановски, „АВНОЈ и Македонија“ во зборникот *Главниот штаб на Народноослободителната војска и партизанските одреди на Македонија (1941–1945), По повод 90 години од раѓањето на Михаило Апостолски, Прилози од Научниот собир одржан во Скопје на 19 и 20 декември 1996 година* (Скопје: МАНУ, ИНИ, 1997), 241.

¹⁶ Се мисли на три федерални единици (се однесува на одлуката на Конгресот југословенската држава да се обнови како тријалистичка федерација на Србите, Хрватите и на Словенците).

¹⁷ Лазић, *Равногорски покрет*, 282; Весовић, Николић, *Уједињене српске*, 225.

Документот е напишан на српски јазик, а преводот е на редакторот. Подвлечениот дел во документот е задржан и при објавувањето. Документот се наоѓа на две места: во Државниот архив на Република Македонија, Скопје, фонд НОБ, кутија 32, архивски број 1971, и во Документационото одделение „Д-р Велимир Брезоски“ при Институтот за национална историја во Скопје, фонд Оставина на проф. д-р Велимир Брезоски, кутија 2.

ЈУЖНОСРБИЈАНЦИ

Се ближи крајот на најстрашната војна во историјата на човештвото. Нацизмот и фашизмот се на издивнување. Балканот е во крв и во оган. Распнатиот српски народ ги преживува судбоносните денови. Српскиот народ крвари.

Во вртлогот и во хаосот на војната пред нас се тешки и важни проблеми. Во прв ред е проблемот на класичниот Југ – коленката на српството. Нашиот вреден, чесен народ на Југ е оставен самиот на себе. Неговите интереси и судбината се предмет на договарање на разни групи и фракции, без учество на самиот народ.

Во оваа војна Бугарите нè издадоа на еден беспримерен начин и со тоа докажаа дека никогаш не беа искрени и дека секој нивни дипломатски и политички акт беше пресметан, во погоден момент да му забијат нож во грб на својот брат. Српскиот народ тоа никогаш нема да им го заборава.

Им порачуваме на сите оние, кои во овие денови ја решаваат судбината на српскиот народ на Југ, дека нивните одлуки се прерани, бидејќи на народот не му се пружи можност да се изјасни за животните, политичките и за социјалните проблеми на утрешнината. Без учество на српскиот, хрватскиот и на словенечкиот народ не може да биде решен ниеден проблем на Југославија, а особено прашањето на југословенска Македонија чии синови се прогонети од окупаторот на сите страни на светот, а најмногу се во Србија. Чукна часот кога судбината на Југот треба во своите раце да ја земат чесните синови на Југот, како единствени легитимни претставници на народот.

Нашиот животен идеал е службата на Југот. За тој идеал сме подготвени да поднесеме најголеми жртви, онака како што цел еден век ги поднесуваше малечката Србија заедно со нас од Македонија и од

Стара Србија. По цената на огромните жртви и на крвта, Србија го создаде своето најголемо дело – Југославија. Нашиот вековен непријател, Германецот, употреби огромна воена машина и многубројни други средства и методи за да ја уништи Југославија, а со тоа и Србија. Ние не сме слепи. Свесни сме за пеколните планови на нашите непријатели и затоа се потчинуваме на диктатот на здравиот разум: Југославија пред сè и над сè, баш затоа што секогаш му пречеше на нашиот вековит непријател. Над сè ние сме Југословени.

Јужносрбијанци, на собир! Каде и да сте и каде и да живеете на територијата на Југославија, да се собереме и да се обединиме. Тоа е потреба, тоа е услов за нашата акција. Ги повикуваме сите добронамерни, сите искрени и чесни патриоти и овде и во Македонија и во Стара Србија, на кои на срцето им лежи судбината на Југот, да се соберат околу Националниот комитет за ослободувањето на Јужна Србија. Без оглед на политичките и на социјалните определувања ги повикуваме сите синови на Југот на собир. Времињата се тешки и судбоносни и ние немаме намера за политизирање. Компактни, сложни и обединети, ние ќе бидеме способни да ги совладаме сите тешкотии кои се пред нас, без оглед кој како гледа на повоеното уредување на Југославија, бидејќи нашата цел е јасна: ослободување на Јужна Србија од окупаторот и од оние кои нам секогаш ни беа туѓи.

Ние остануваме верни на начелото¹⁸ на демократијата и тоа е нашето верују. Ние сме борци за начелото на народната социјална правда на целиот наш народ – на сите општествени слоеви. Одлучни сме и сме бескомпромисни противници на сите крајности и на сите видови на тиранија и на диктатура. Нашиот пример се големите западни демократии, препородени во оваа војна. Народната волја и народните потреби за нас се закон. Тоа ќе биде основа за нашата акција.

Југославија наскоро ќе воскресне. Овие денови сме во зазорувањето: на слободата, на братството и на еднаквоста. Во идната нова Југославија на народот има да му се даде можност за задоволување на сите посебни покраински интереси: културни, економски, социјални, политички и други, и тоа низ широка и низ самостојна народна самоуправа. Со нас се Југословенската војска во татковината на чело со началникот на штабот на Врховната команда, генералот Дража Михаиловиќ, и нашите моќни сојузници Америка, Советска Русија и Англија.

¹⁸ Во документот се користи терминот *начелства*.

Јужносрбијанци, на собир! Ве повикува светата земја на Југот, во којашто се родивте, којашто Ве одгледа, во најтешките часови на нашиот народ да ѝ се ставите во служба.

НАЦИОНАЛЕН КОМИТЕТ НА ЈУЖНА СРБИЈА